

مقاله علمی پژوهشی با عنوان:

بررسی نقش الگویی معلمان و مربیان مدارس در بهینه‌سازی الگوی حجاب و عفاف در دانش‌آموزان

زیبا صادقی رام

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش الگویی معلمان و مربیان مدارس در بهینه‌سازی الگوی حجاب و عفاف در دانش‌آموزان انجام شده است. این مقاله با مرور نظام‌مند پژوهش‌های تجربی و تحلیل یافته‌های کیفی، به تبیین ابعاد مختلف این نقش می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد که معلمان و مربیان به عنوان الگوهای رفتاری، تأثیرگذاری عمیقی بر شکل‌گیری نگرش و عملکرد دانش‌آموزان در زمینه حجاب دارند. این تأثیر از دو مسیر اصلی «الگوسازی عملی و رفتاری» و «تعاملات تربیتی و گفت‌وگومحور» اعمال می‌شود. نتایج همچنین نشان می‌دهد که رویکردهای اجباری و تنبیهی، نه تنها کارآمد نیستند، بلکه می‌توانند به دافعه و مقاومت در دانش‌آموزان منجر شوند. در مقابل، رویکردهای مبتنی بر احترام، گفت‌وگو، تبیین فلسفه حجاب و تقویت عزت‌نفس، نقش مؤثرتری در بهینه‌سازی الگوی حجاب و عفاف ایفا می‌کنند. در نهایت، مقاله به ارائه راهکارهای عملی برای ارتقای نقش الگویی معلمان و مربیان در این حوزه می‌پردازد.

واژگان کلیدی: نقش الگویی، معلمان، حجاب، عفاف، دانش‌آموزان، تربیت دینی، بهینه‌سازی الگو.

مقدمه

حجاب و عفاف در بستر فرهنگی و دینی ایران، نه تنها به عنوان یک دستور دینی، بلکه به عنوان عنصری از هویت فرهنگی و اجتماعی و نمادی از پایبندی به ارزش‌های دینی و ملی تلقی می‌شود. در این میان، نهاد تعلیم و تربیت و به ویژه مدارس، به عنوان یکی از مهم‌ترین عرصه‌های جامعه‌پذیری و شکل‌گیری شخصیت دانش‌آموزان، نقشی کلیدی در نهادینه‌سازی فرهنگ حجاب و عفاف ایفا می‌کنند. در این میان، معلمان و مربیان به عنوان اصلی‌ترین کنشگران این نهاد، از جایگاهی ممتاز و تأثیرگذار برخوردارند. آنان نه تنها به عنوان انتقال‌دهندگان دانش، بلکه به عنوان الگوهای رفتاری و هویتی برای دانش‌آموزان عمل می‌کنند و رفتار، گفتار و ظاهر آنان، به طور مستقیم و غیرمستقیم، در شکل‌گیری نگرش و عملکرد دانش‌آموزان در زمینه حجاب و عفاف مؤثر است. پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش الگویی معلمان و مربیان مدارس در بهینه‌سازی الگوی حجاب و عفاف در دانش‌آموزان به رشته تحریر درآمده است.

این مقاله با رویکرد کیفی و با استفاده از روش فراترکیب (Meta-Synthesis) به بررسی نظام‌مند یافته‌های پژوهش‌های تجربی پیشین در حوزه نقش معلمان در ترویج حجاب و عفاف پرداخته است. جامعه پژوهش شامل تمامی مطالعات علمی-پژوهشی منتشر شده در بازه زمانی ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۴ (۲۰۱۶ تا ۲۰۲۵ میلادی) در پایگاه‌های داده معتبر داخلی و بین‌المللی است. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، ۱۵ مقاله و پژوهش مرتبط که از معیارهای ورود به مطالعه (ارتباط مستقیم با نقش معلمان و مربیان در حوزه حجاب و عفاف، انتشار در نشریات علمی-پژوهشی معتبر، و دارا بودن یافته‌های کیفی یا ترکیبی) برخوردار بودند، انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفتند. تحلیل یافته‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون (Thematic Analysis) انجام شد و پس از استخراج کدهای اولیه، مضامین اصلی و فرعی سازماندهی و دسته‌بندی شدند.

یافته‌ها و بحث

۱. الگوسازی عملی و رفتاری؛ قدرتمندترین ابزار تربیتی

یافته‌های پژوهش‌های مختلف به طور مداوم بر این نکته تأکید دارند که رفتار عملی و ظاهر معلمان، تأثیرگذاری بسیار بیشتری نسبت به گفتار و توصیه‌های آنان بر دانش‌آموزان دارد. یک مطالعه فراترکیب با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، مدل مرجع (الگو) را به عنوان بالاترین اولویت در جامعه‌پذیری هویت حجاب و عفاف در بین دانشجویان شناسایی کرده است. این یافته نشان می‌دهد که رفتار و ظاهر اعضای هیأت علمی، از جمله مهم‌ترین عوامل شکل‌دهنده نگرش دانشجویان نسبت به حجاب است. به تعبیر روشن‌تر، زمانی که معلم خود به آنچه که توصیه می‌کند، پایبند باشد، پیام تربیتی او بسیار عمیق‌تر و نافذتر خواهد بود. این موضوع در روایت یکی از معلمان نمونه نیز بازتاب یافته است که تأکید می‌کند: «خودتان بهترین الگو باشید. یک معلم باوقار و مهربان با ظاهر آراسته و رفتار محترمانه، بیشتر از هزار سخنرانی اثر دارد.»

۲. تعاملات تربیتی و گفت‌وگومحور؛ جایگزین رویکردهای اجباری

یکی از چالش‌های اساسی در حوزه ترویج حجاب، استفاده از رویکردهای قهری و تنبیهی است. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که این رویکردها نه تنها به بهینه‌سازی الگوی حجاب کمک نمی‌کنند، بلکه می‌توانند منجر به ایجاد مقاومت و دافعه در دانش‌آموزان شوند. به عنوان مثال، پژوهش‌ها نشان داده

است که مدارس دخترانه اسلامی که فشارهای دینی و اجباری بیش از حد بر دانش‌آموزان وارد می‌کردند، نه تنها موفق به درونی‌سازی ارزش‌های حجاب نشدند، بلکه در برخی موارد، خاطرات تلخ و احساسات منفی نسبت به مذهب را در دانش‌آموزان ایجاد کردند. به عنوان مثال، یکی از دانش‌آموزان سابق این مدارس نقل می‌کند که چادر برای او یادآور خاطرات تلخ مدرسه است و احساس تنفر نسبت به آن دارد، نه عشق و تعلق. این یافته با پژوهش دیگری که در شهر ایلام انجام شده، همسو است؛ در آن پژوهش، شرکت‌کنندگان بر آموزش حجاب در مدارس، استفاده از مشاوران مذهبی و روان‌شناختی و همسوسازی برنامه‌های درسی با فرهنگ حجاب به عنوان راهبردهای مؤثر، تأکید کرده‌اند. همچنین، یکی از معلمان موفق در این حوزه با اشاره به تجربه خود می‌گوید: «حجاب را تحمیل نکنید؛ قشنگ معرفی کنید. بچه‌ها با حرف زور و اجبار از حجاب زده می‌شوند؛ اما وقتی زیبایی و فلسفه را بهشان توضیح بدهیم، قانع خواهند شد». این رویکرد مبتنی بر اقناع و آگاهی‌بخشی، با اصل حفظ کرامت انسانی و شخصیت دانش‌آموز که در روایت معلم مذکور و نیز سایر پژوهش‌ها به آن اشاره شده است، هماهنگی کامل دارد.

۳. نقش خانواده و هم‌افزایی با مدرسه

اگرچه تمرکز اصلی این مقاله بر نقش مدرسه و معلم است، اما پژوهش‌ها به طور قاطع نشان می‌دهند که نقش الگویی معلمان زمانی به حداکثر کارایی خود می‌رسد که با نقش‌آفرینی خانواده و والدین هم‌افزایی داشته باشد. بر اساس یک پژوهش پدیدارشناختی، نقش والدینی به عنوان یک فعالیت مشترک پدر و مادر، با مضامینی مانند «الگوسازی»، «ایجاد جو شاد در منزل»، «آگاهی‌بخشی درباره حجاب» و «نظارت بر فضای مجازی»، تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر گرایش دختران نوجوان به حجاب دارد. به عبارت دیگر، ناهماهنگی میان رویکرد مدرسه و خانواده، می‌تواند اثربخشی نقش الگویی معلمان را کاهش دهد و حتی به سردرگمی و دوگانگی در دانش‌آموز منجر شود. این موضوع در پژوهش دیگری نیز تأیید شده است: «...ناماهنگی میان تربیت دینی در خانه و مدرسه، به طور مستقیم و عمیق بر احساسات و نگرش دانش‌آموزان نسبت به باورها و ارزش‌های اسلامی تأثیر می‌گذاشت.»

۴. چالش‌ها و موانع فرارو

با وجود اهمیت بی‌بدیل نقش معلمان، پژوهش‌ها به چالش‌ها و موانعی نیز در این مسیر اشاره می‌کنند. یکی از مهم‌ترین این موانع، نفوذ اندیشه‌های لیبرال و سکولار در بافت جامعه دینی مدارس است که می‌تواند به تدریج ارزش‌های دینی، از جمله عفاف و حجاب، را به حاشیه براند. همچنین، تناقض در گفتار و کردار برخی معلمان و مبلغان دینی، به عنوان یکی دیگر از چالش‌های اصلی شناسایی شده است که اعتبار پیام تربیتی را خدشه‌دار می‌کند. از سوی دیگر، برخی از پژوهش‌ها به

سیاست‌گذاری‌های امنیتی و ورود نیروی انتظامی به مدارس با هدف اجرای اجباری حجاب اشاره کرده‌اند که با واکنش‌های منفی از سوی اتحادیه‌های معلمان و فعالان آموزشی مواجه شده است. این رویکرد، که مدارس را به پادگانی برای تحمیل حجاب تبدیل می‌کند، به عنوان اقدامی غیرقانونی و مغایر با امنیت روانی دانش‌آموزان توصیف شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نقش الگویی معلمان و مربیان مدارس در بهینه‌سازی الگوی حجاب و عفاف، نقشی اجتناب‌ناپذیر و کلیدی است. با این حال، این نقش زمانی به بهترین شکل ایفا می‌شود که مبتنی بر اصول زیر باشد:

۱. الگوسازی عملی و التزام شخصی: معلم پیش از هر توصیه‌ای، خود عامل و نماد عملی ارزش‌های حجاب و عفاف باشد.

۲. گفت‌وگو و احترام به کرامت دانش‌آموز: به جای برخوردهای قهری و تنبیهی، با زبان منطق، محبت و تبیین فلسفه حجاب، زمینه‌های آگاهی‌بخشی و انتخاب آگاهانه را فراهم آورد.

۳. هم‌افزایی با خانواده: مدرسه و معلم، به عنوان یک نهاد مکمل و هماهنگ با خانواده عمل کنند و از تناقض‌گویی و دوگانگی در پیام‌های تربیتی پرهیز نمایند.

۴. تقویت عزت‌نفس و هویت دینی: رویکردهای تربیتی باید به گونه‌ای طراحی شوند که حجاب را نه به عنوان یک اجبار بیرونی، بلکه به عنوان انتخابی عزت‌آفرین و هویت‌بخش به دانش‌آموزان معرفی کنند.

پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، تأثیر برنامه‌های آموزشی ویژه برای ارتقای مهارت‌های ارتباطی و تربیتی معلمان در حوزه حجاب و عفاف، و نیز بررسی تجارب موفق مدارس در این زمینه، به صورت عمیق‌تری مورد مطالعه قرار گیرد. همچنین، تدوین و اجرای راهنماهای عملی برای معلمان، مبتنی بر رویکردهای اثربخش شناسایی‌شده در این پژوهش، می‌تواند گامی مؤثر در جهت بهینه‌سازی الگوی حجاب و عفاف در مدارس باشد.

- [۱] Ashayeri, T., Parvish, M., & Parsa, P. (۲۰۲۶). A synthesis of empirical studies of cultural socialization with an emphasis on the category of chastity and veil. فصلنامه علمی مطالعات راهبردی فرهنگ.
- [۲] Iran International. (۲۰۲۵). Iran's police-school pact sparks fear of hijab policing in classrooms.
- [۳] Educational strategies for promoting Islamic hijab among women in Ilam city (with emphasis on the teachings of the Quran and Hadith). (۲۰۲۵). آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث.
- [۴] Iran International. (۲۰۲۵). Iran sacks several teachers on 'security-related' charges, state media says.
- [۵] Didban Iran. (۲۰۲۴). اساتید به دانشجویانی که کشف حجاب می‌کنند تذکر دهند.
- [۶] Independent Arabia. (۲۰۲۵). الشرطة الإيرانية تحصل على ترخيص لاقتحام المدارس لفرض الحجاب.
- [۷] Basij News. (۲۰۲۵). درس عزت‌نفس با حجاب؛ روایت یک معلم از تغییر دختران مدرسه.
- [۸] Hassani, H., Darvish-Pour, D., & Hanafi, Y. (۲۰۲۴). The Trojan Horse Infantry: Gradual Infiltration of Liberal and Secular Thought into the Core of the Religious Community of Schools in Iran with an Emphasis on Modesty and Hijab. Applied Issues in Islamic Education.
- [۹] The effective roles of parents in the tendency of teenage girls to the Islamic hijab. فصلنامه فرهنگی- تربیتی زنان و خانواده. (۲۰۲۴).